

علمی پژوهشی

تجزیه محرک‌های جمعیتی و رفتاری رشد خانوار در ایران (دوره مورد بررسی ۱۳۹۵-۱۳۷۵)

کاظم سراونی^۱

چکیده

در حالیکه رشد سالیانه جمعیت در ایران به روند کاهشی خود ادامه می‌دهد، آهنگ رشد تعداد خانوارها در دو دهه اخیر از افزایش قابل توجهی برخوردار بوده است. با علم به این نکته که پویایی تعداد خانوار در یک بازه زمانی، می‌تواند ناشی از مؤلفه‌های جمعیتی و غیر جمعیتی (رفتاری) باشد، مقاله حاضر به تجزیه و تفکیک محرک‌های اصلی رشد خانوارهای شهری و روستایی کشور در دهه ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ و مقایسه آن با دهه قبل‌تر می‌پردازد. در این مقاله با تحلیل ثانویه داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن و با بهره‌گیری از شاخص میزان سرپرستی و رابطه آن با تغییرات جمعیت، به سؤالات پژوهش پاسخ داده شده است. در مجموع، یافته‌ها نشان داد، همزمان با انتقال ساختار سنی جمعیت ایران به فاز بزرگسالی در دهه ۹۰، محرک اصلی رشد تعداد خانوارها نیز از عامل اندازه جمعیت، به عامل توزیع سنی جمعیت، منتقل شده است. همچنین، ویژگی‌های جمعیتی خاص مناطق روستایی باعث شده تا نقش عوامل رفتاری در افزایش یا کاهش تعداد خانوارها، در این مناطق نسبت به مناطق شهری بیشتر باشد. با تأکید بر اهمیت اثر چرخه زندگی افراد در تشکیل خانوارهای جدید، یافته‌های این مقاله می‌تواند علاوه بر مصارف سیاستی، به درک رابطه بین مراحل مختلف گذار سنی و رشد خانوار در جمعیت‌های انسانی کمک کند.

واژگان کلیدی: جمعیت، رشد خانوار، گذار سنی، میزان سرپرستی، ایران

۱- دانشجوی دکتری جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران kazem.saravani@ut.ac.ir

مقدمه

خانوار یک واحد تحلیلی بسیار مهم در بررسی‌های مختلف تحقیقات اجتماعی و رفتاری است (کاسمیر و توبی^۱، ۲۰۱۱). از آنجاییکه برای طیف وسیعی از رفتارهای انسانی، خانوار به جای فرد به عنوان واحد تصمیم‌گیر در نظر گرفته می‌شود، آگاهی از ترکیب و تعداد خانوار برای درک بسیاری از روندها و پدیده‌های اجتماعی-اقتصادی مرتبط با برنامه‌ریزی‌های دولت، مانند هزینه‌های بودجه، تقاضا برای مسکن و سایر خدمات عمومی نظیر تأمین اجتماعی و مراقبت بهداشتی، مشارکت نیروی کار، حمل و نقل و غیره بسیار مهم است (ون ایمهوف^۲ و همکاران، ۱۹۹۵). سازمان ملل در تعریف خانوار آورده است: «یک نفر، یا چند نفر که تدارک مربوط به غذا و سایر ضروریات زندگی را به طور مشترک انجام می‌دهند (سازمان ملل متحد، ۱۹۸۰)». در دل این تعریف دو معیار اشتراک در غذا و سرپناه (مسکن) نهفته است که سنجش آن را به عنوان یک واحد جمعیتی در سرشماری‌ها فوق العاده حیاتی جلوه می‌دهد.

با توجه به ضرورت استراتژیک تأمین نیازهای یک خانوار در هر کشور، بررسی‌های مربوط به پویایی خانوار در وهله نخست به تعداد خانوار و شکل‌گیری خانوارهای جدید معطوف می‌شود. به عنوان مثال می‌توان به تقاضا برای مسکن اشاره کرد که رابطه مستقیم آن با تعداد خانوار آشکار است (دی^۳، ۲۰۱۸). البته باید متذکر شد که همانند رابطه بین جمعیت و خانوار، رابطه بین جمعیت و مسکن نیز یک رابطه دوطرفه است؛ از یک سو، اندازه جمعیت و تعداد خانوارها، تعیین کننده تقاضا برای مسکن است و از سوی دیگر وضعیت مسکن در یک جامعه می‌تواند به برخی از رفتارهای جمعیتی افراد، مانند ازدواج و فرزندآوری، جهت دهد (مولدر^۴، ۲۰۰۶). علاوه بر عامل مسکن، دلالت‌های سیاستی دیگری در اهمیت توجه مستمر به تغییرات خانوارها وجود دارد؛ به عنوان مثال، در تحلیل‌های مربوط به مصرف انرژی یا تأثیرات انسانی بر محیط زیست و توسعه پایدار، تغییر در تعداد، بعد و ساختار خانوارها در مقایسه با رشد جمعیت، از اهمیت بسیار بیشتری برخوردارند. «این امر به این دلیل است که مصرف کالاهای مرتبط با انرژی مانند آب، برق، گاز و وسایل نقلیه بیشتر تحت تأثیر تعداد خانوارهاست تا تعداد جمعیت (پی^۵ و همکاران، ۲۰۱۷: ۹۵، به نقل از عباسی‌شوازی و بگی، ۱۳۹۹: ۲۴۵)». در نزد اقتصاددانان نیز رشد و تشکیل خانوارهای جدید یک شاخص بسیار مهم و حیاتی در به تصویر کشیدن سلامت اقتصادی جوانان در افق کوتاه مدت و بلند مدت است و از طریق نوسانات آن می‌توان تأثیر فشارها و حتی گشایش‌های ساختاری اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی را در زندگی مردم، به ویژه جوانان، بهتر

1-Casimir & Tobi

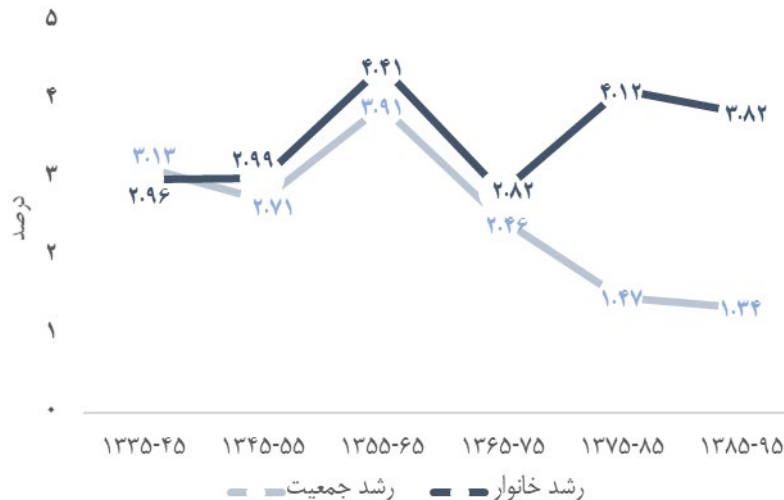
2-van Imhoff

3-Day

4-Mulder

5-Yi

درک کرد (لی و پینتر، ۲۰۱۳). مجموعه این عوامل باعث شده تا تحلیل روند رشد خانوار به یک موضوع مهم و کاربردی در سیاست‌گذاری‌های کلان اقتصادی-اجتماعی دولت‌ها تبدیل شود. به موازات انتقال جمعیتی و تغییرات دموگرافیک عظیم چند دهه اخیر در ایران که از جمله موارد شاخص آن می‌توان به کاهش میزان مرگ‌ومیر و افزایش طول عمر (کوشی و همکاران، ۱۳۹۶)؛ باروری نزدیک یا زیرسطح جانشینی (عباسی شوازی و همکاران، ۱۳۹۹)؛ تغییر ساختار سنی و افزایش جمعیت بزرگسالان جوان و میان‌سال (عباسی شوازی و همکاران، ۱۳۹۷)؛ و مهاجرت‌های چشمگیر از روستا به شهر (محمودیان و قاسمی اردهانی، ۱۳۹۲) اشاره کرد، تعداد خانوار نیز از رشد قابل توجهی برخوردار بوده است. براساس نتایج مرکز آمار، تعداد خانوارها در ایران طی شش دهه اخیر، بیش از ۶ برابر شده است و از ۳.۹ میلیون در سال ۱۳۳۵ به ۲۴ میلیون در سال ۱۳۹۵ رسیده است و حتی در چندین سرشماری رشد خانوارها بر رشد جمعیت غلبه داشته است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). همان‌طور که در نمودار (۱) مشاهده می‌شود، تعداد جمعیت و خانوار در ایران که تا دهه ۷۰ متوسط رشد سالیانه مشابهی داشتند، در دهه‌های ۸۰ و ۹۰ روند معکوسی را طی کرده‌اند؛ به‌این‌صورت که پس از کندتر شدن آهنگ رشد جمعیت در دهه‌های اخیر، تعداد خانوارهای جدید شکل‌گرفته در کشور به میزان قابل توجهی افزایش یافته است.

منبع: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن

نمودار ۱- متوسط رشد سالیانه جمعیت و خانوار در ایران: ۱۳۳۵-۱۳۹۵

حال سؤال مهمی که در اینجا مطرح می‌شود، این است که محرک اصلی رشد تعداد خانوارهای جدید کشور در این دو دوره چه بوده است؟ آیا صرفاً عوامل جمعیت‌شناختی در چنین روندی تأثیرگذار بوده‌اند، یا سایر عوامل غیرجمعیتی و رفتاری نیز در شکل‌گیری خانوارهای جدید نقش داشته‌اند؟ بر همین اساس، مقاله حاضر با هدف بررسی تعیین‌کننده‌های شکل‌گیری خانوار در ایران، به تجزیه سهم اثرات جمعیتی و رفتاری مؤثر در رشد تعداد خانوار در دو دوره زمانی ۱۳۷۵-۱۳۸۵ و ۱۳۹۵-۱۳۸۵ به تفکیک مناطق شهری و روستایی ایران می‌پردازد.

مبانی نظری و پیشینه‌ی تجربی

توجه به رشد تعداد خانوارها-صرف نظر از تغییرات ترکیب و شکل آن- به مثابه یک روند جمعیت‌شناختی همواره مورد توجه جمعیت‌شناسان بوده است. از نظر کوبرین^۱ (۱۹۷۳)، پویایی رفتار شکل‌گیری خانوار در یک جامعه دربرگیرنده مهمترین عناصر مطالعات جمعیتی است؛ در وهله نخست ازدواج، هم از نظر شدت (میزان) و هم از نظر زمان وقوع، مهمترین متغیری است که بر وضعیت خانواده و خانوار تأثیر می‌گذارد. از سوی دیگر طلاق و مرگ و میر از طریق انحلال ازدواج، تأثیر زیادی بر شکل و ماهیت خانوار می‌گذارد. باروری و مهاجرت نیز با تغییر ساختار و ترکیب واحدهای خانواری از مهمترین مؤلفه‌های تأثیرگذار در این زمینه بشمار می‌روند (کوبرین، ۱۹۷۳).

اما در یک دسته‌بندی کلی‌تر، شاید بتوان تعیین‌کننده‌های اصلی رشد خانوار در یک دوره زمانی را به دو دسته تعیین‌کننده‌های جمعیتی و رفتاری تقسیم کرد. در تبیین این موضوع، معمولاً از یک سنجح تحلیلی بسیار مهم و کاربردی به نام میزان سرپرستی^۲ استفاده می‌شود که در واقع نسبتی است از تعداد سرپرستان خانوار به اندازه جمعیت بزرگسال (کارلینر^۳، ۱۹۷۵). بنابراین رابطه مذکور را می‌توان این‌گونه تفسیر کرد که درصد تغییر در تعداد خانوارها، به طور تقریبی برابر با مجموع درصد تغییرات در جمعیت بزرگسال و میزان سرپرستی است.

با در نظر گرفتن میزان‌های سرپرستی، محرک‌های اصلی رشد خانوار در یک بازه زمانی را می‌توان در سه عامل تغییر در اندازه جمعیت بزرگسال، تغییر در توزیع سنی جمعیت بزرگسال و اثرات رفتاری خلاصه کرد (پاکیورک^۴، ۲۰۱۶؛ مک کیو^۵ و همکاران، ۲۰۱۵؛ کولکو^۶، ۲۰۱۵). نخست، افزایش یا کاهش جمعیت با توجه به اینکه افزایش یا کاهش تعداد خانوارهای جدید تشکیل‌شده را در پی دارد، رابطه مستقیمی با تغییرات میزان‌های سرپرستی در دراز مدت

1- Kobrin

2- Headship Rate

3- Carliner

4- Paciorek

5- Mc Cue

6- Kolkko

خواهد داشت. البته منظور از جمعیت، در اینجا جمعیت بزرگسال یا به عبارتی افراد ۱۵+ ساله هست، بر همین اساس، رشد جمعیت بزرگسال، رشد تعداد خانوار را در پی دارد و در نتیجه در جمعیت‌های دارای ساختار سنی جوان و هرمی‌شکل، یا به عبارتی جوامع دارای میزان باروری خیلی بالا، به دلیل اینکه بخش عظیمی از جمعیت در سنین زیر ۱۵ سال قرار دارند، میزان سرپرستی و آهنگ رشد خانوار پایین‌تر است. به عنوان مثال، اگرچه افزایش تجمعی اندازه جمعیت کشور پاکستان در فاصله سالهای ۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ حدود ۸۴ درصد بوده است، افزایش تعداد خانوارهای پاکستانی در این بازه از ۵۶ درصد تجاوز نکرده که دلیل آن سهم بسیار بالای کودکان از جمعیت کل در این کشور بوده است (پاشا و لدهی^۱، ۱۹۹۴).

نکته مهم دیگر، اثر چرخه زندگی^۲ افراد در شکل‌گیری خانوار است؛ به عبارت دیگر تشکیل یک خانوار، مانند بسیاری از رویدادهای اجتماعی-جمعیتی دیگر (نظیر اشتغال و ازدواج)، همبستگی شدیدی با مقوله سن و برخی از وقایع مهم چرخه زندگی افراد دارد (فرشت^۳، ۲۰۱۶: ۹). به عنوان مثال یافته‌های مطالعه لويس^۴ (۲۰۰۸) نشان داده احتمال شکل‌گیری خانوار (سرپرست خانوار شدن) برای گروه‌های سنی جوان‌تر-نوجوانان و افراد در سال‌های اولیه جوانی- به مراتب کمتر از افراد در گروه‌های سنی بالاتر بوده است و افراد مسن‌تر با توجه به اینکه به سن استقلال رسیده‌اند، بیشتر تشکیل خانوار می‌دهند (یا ازدواج می‌کنند و یا به طور مستقل و تنها زندگی می‌کنند). به همین دلیل است که محققان از میزان‌های سرپرستی ویژه سن^۵ نیز استفاده می‌کنند. به عبارت دیگر، ضرورت محاسبه میزان‌های سرپرستی ویژه سن بر این اصل متکی است که گروه‌های سنی مختلف، می‌توانند میزان‌های سرپرستی متفاوتی داشته باشند و از این رو محاسبه کلی این شاخص برای همه گروه‌های سنی، منجر به نادیده گرفتن تغییرات ترکیب سنی و فهم نادرست از وضعیت می‌شود. نمودار (۲) الگوی سنی میزان‌های سرپرستی، یا به عبارتی، اثر چرخه زندگی در شکل‌گیری خانوار، را بهتر نشان می‌دهد.

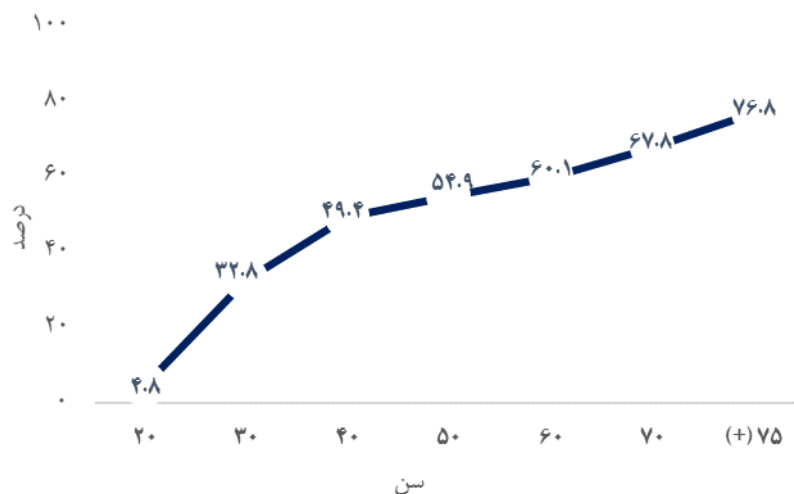
1- Pasha & Lodhi

2- Life Cycle Effect

3- Fréchet

4- Lewis

5- age-specific headship rates

منبع: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری های عمومی نفوس و مسکن

نمودار ۲- میزان (نسبت) سرپرستی بر حسب سن، ایران: ۱۳۹۵

دو عامل قبل، یعنی اندازه جمعیت بزرگسال و توزیع سنی آن، جزو تعیین کننده های جمعیتی رشد خانوار در نظر گرفته می شوند، اما همانطور که قبلا اشاره شد، مجموعه ای از عوامل رفتاری که ناشی از تغییرات دوره ای اقتصادی-اجتماعی در طول زمان هستند، نیز در تشکیل خانواده یا خانوار دخیل هستند؛ از این رو نوسانات میزان های سرپرستی ویژه سن^۱ در طول زمان را می توان به عنوان اثر رفتاری یا مؤلفه سوم رشد خانوار در نظر گرفت که خود می تواند دلایلی نظیر تغییرات هنجاری و تأخیر در ازدواج، بیکاری و عدم استقلال مالی، ادامه تحصیل و غیره داشته باشد. لازم به ذکر است از این عوامل رفتاری، تحت عنوان محرک های کوتاه مدت و از عوامل جمعیتی تحت عنوان محرک های بلند مدت رشد خانوار^۲ نیز یاد شده است (پاکیورک، ۲۰۱۶).

مطالعات مختلفی در تبیین عوامل رفتاری مؤثر در تغییرات میزان های سرپرستی صورت گرفته است، این عوامل می تواند ناشی از شرایط ساختاری و وضعیت وخیم اقتصادی در یک دوره زمانی خاص باشد، مانند بحران مالی سال ۲۰۰۸ در ایالات متحده (لی و پینتر^۳، ۲۰۱۳)، افزایش ناگهانی هزینه های مسکن (ارمیش و دی سالوو^۴، ۱۹۹۷؛ دی، ۲۰۱۸)؛ تغییرات نرخ

1- Age-specific headship rates

2- Long- and Short-Term Drivers of household formation

3- Lee & Painter

4- Ermisch & Di Salvo

دستمزد (هاورین^۱ و همکاران، ۱۹۹۳) و حتی درآمد مورد انتظار (اسکابرسکیس^۲، ۱۹۹۴)؛ می‌تواند ناشی از تغییرات الگوهای هم‌سکنایی و ترتیبات زندگی مانند شیوع خانوارهای خانوادگی چندنسلی^۳ (بنگستون^۴ و همکاران، ۱۹۹۰) یا بالعکس تمایل به زندگی انفرادی یا زندگی گروهی با افراد غیر از اعضای خانواده باشد (اسمیت^۵، ۱۹۸۴؛ گاراسکی^۶ و همکاران، ۲۰۰۱) و یا می‌تواند ناشی از الگوهای متفاوت وضعیت زناشویی و رفتار ازدواجی بین مردان و زنان باشد (کوبرین، ۱۹۷۳)؛ به عنوان مثال رابطه بین میزان سرپرستی ویژه سن با ازدواج برای زنان برعکس مردان است، یعنی اگرچه با افزایش سن، میزان سرپرستی زنان افزایش می‌یابد، اما این افزایش ناشی از خروج از وضعیت تأهل و قرارگیری در وضعیت‌های بیوگی و طلاق گرفته بوده است، به عبارت دیگر زنان مسن‌تر بیشتر بیوه و یا طلاق گرفته هستند و از این رو احتمال اینکه سرپرست خانوار شوند، بیشتر می‌شود (همان: ۷۹۵).

اگرچه بررسی دقیق‌تر اثرات رفتاری در رشد خانوار از اهمیت بسزایی برخوردار بوده و شایسته توجه بیش از گذشته است، اما پرداختن به آن نیازمند تعریف مطالعات جداگانه‌ای است که در این مقال نمی‌گنجد. بر همین اساس، تأکید مقاله حاضر بر رویکردهای جمعیتی در تبیین تغییرات میزان‌های سرپرستی و جداسازی اثرات رفتاری از آنها است تا از این طریق فهم تعامل پیش‌بینی‌های جمعیتی و رشد خانوار در گذشته، حال و آینده تسهیل شود. به طور کلی مدل‌سازی‌های جمعیت‌شناسان در پیش‌بینی خانوار به سه روش عمده میزان‌های سرپرستی، شبیه‌سازی خرد^۷ و شبیه‌سازی کلان^۸ تقسیم می‌شود که در این بین روش میزان‌های سرپرستی از ساده‌ترین و پرکاربردترین روش‌هاست (یی^۹ و همکاران، ۲۰۰۳). با توجه به موارد مذکور، سه سؤال برای پژوهش حاضر در نظر گرفته شده است:

- محرک اصلی افزایش تعداد خانوارهای کشور در دهه‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۵ و ۱۳۹۵-۱۳۸۵ چه بوده است؟
- چه تفاوتی میان محرک‌های رشد خانوار در این دو دوره وجود دارد؟
- چه تفاوتی میان محرک‌های رشد خانوار در این دو دهه به تفکیک مناطق شهری و روستایی کشور وجود دارد؟

1- Haurin
 2- Skaburskis
 3- Multi-Generational Family Households
 4- Bengtson
 5- Smith
 6- Garasky
 7- microsimulation
 8- macrosimulation
 9- Yi

روش تحقیق و داده‌ها

تحقیق حاضر یک مطالعه تحلیل ثانویه است که با استفاده از داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال‌های ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۵، منتشر شده توسط مرکز آمار ایران، انجام گرفته است. اطلاعات مورد نیاز به طور کلی شامل تعداد جمعیت بزرگسال (۱۵ ساله و بیشتر) و توزیع سنی آن به تفکیک مناطق شهری و روستایی و همچنین تعداد خانوار براساس سن سرپرست به تفکیک مناطق شهری و روستایی بوده است.

تکنیک مورد استفاده در این پژوهش تجزیه است. همانطور که میدانیم، هدف نهایی در روش تجزیه، شناسایی و تفکیک سهم هر یک از اجزای تشکیل دهنده یک کل منجسم است؛ به عبارت دیگر در تجزیه یک پدیده، از جزء به کل می‌رسیم. در ادامه با در نظر گرفتن رابطه بین اندازه جمعیت بزرگسال، توزیع سنی آن و میزان سرپرستی ویژه سن (فرمول زیر)، توالی محاسبات انجام شده در این پژوهش را شرح می‌دهیم.

$$HSR_t = \sum_{i=1}^n \left(\frac{P_{i,t}}{P_t} \right) * HSR_{i,t}$$

که در آن، HSR_t بیانگر میزان سرپرستی تجمیع شده در زمان t ؛ $HSR_{i,t}$ بیانگر میزان سرپرستی گروه سنی i در زمان t ؛ P_t بیانگر جمعیت بزرگسال (۱۵ ساله و بیشتر) در زمان t و $P_{i,t}$ بیانگر جمعیت (تعداد افراد) گروه سنی i در زمان t می‌باشد.

باتوجه به رابطه فوق، محاسبات زیر در این مطالعه انجام شده است:

(۱) از طریق ضرب شاخص میزان سرپرستی کل در سال مبدأ به اختلاف جمعیت بزرگسال بین دوسرشماری، رشد تعداد خانوار ناشی از تغییرات اندازه جمعیت را محاسبه می‌کنیم (نتایج حاصل از این کار در جدول ۱ قابل مشاهده است).

(۲) از طریق ضرب میزان‌های سرپرستی ویژه سنی سال مبدأ در تغییرات تعداد جمعیت گروه سنی متناظر بین دو سرشماری و تجمیع آنها، تعداد خانوارهای ناشی از دو عامل رشد جمعیت بزرگسال و توزیع سنی در بازه زمانی مورد نظر بدست می‌آید که با تفریق عدد بدست آمده از عامل اندازه جمعیت (مرحله اول) از آن، تعداد خانوارهای ناشی از توزیع سنی جمعیت مشخص می‌شوند (نتایج حاصل از این کار در جدول ۲ قابل مشاهده است).

۳) حال که سهم دو عامل جمعیتی مشخص شده‌اند، محاسبه سهم عوامل رفتاری به‌طور ساده از طریق تفریق جمع این دو عدد از کل خانوارهای جدید اضافه شده در بازه زمانی مورد مطالعه بدست می‌آید.

باید اشاره کنیم که مراد اصلی از انجام این محاسبات، برآورد دقیق تعداد خانوارهای جدید اضافه شده ناشی از سه مؤلفه نبوده و آنچه در اینجا بیشتر اهمیت دارد، حدود تقریبی و مقایسه سهم نسبی این محرک‌هاست.

یافته‌ها

در این بخش به ترتیب به تبیین رابطه بین رشد جمعیت، تغییرات ساختار سنی و عوامل رفتاری در رشد تعداد خانوار در ایران پرداخته می‌شود و تعداد خانوارهای اضافه شده ناشی از این سه مؤلفه در دوره‌های مورد بررسی محاسبه و مقایسه می‌شوند. لازم به ذکر است به‌منظور انتقال بهتر پیام اصلی مقاله و همچنین تأکید پژوهش حاضر بر دوره ۱۳۸۵-۱۳۹۵ (به دلیل قرابت زمانی و اهمیت بیشتر آن)، این بخش به این‌گونه سازماندهی شده که ابتدا محرک‌های رشد خانوار در این دهه شناسایی و معرفی می‌شوند و سپس با هدف مقایسه دو دهه، نتایج حاصل از تجزیه محرک‌های مذکور در دهه ۱۳۷۵-۱۳۸۵ نیز ارائه خواهد شد.

الف) تغییرات اندازه جمعیت:

با شروع گذار مرگ و میر در نیمه نخست قرن چهاردهم شمسی و کاهش چشمگیر مرگ و میرهای مربوط به کودکان (سرایی، ۱۳۷۶)، بیش از ۷ دهه از شروع گذار جمعیتی در ایران می‌گذرد و جمعیت کشور همچنان به روند افزایشی خود-هرچند با سرعت کمتر- ادامه می‌دهد. در بازه زمانی ۱۳۸۵-۱۳۹۵، جمعیت کشور حدود ۱۰ میلیون نفر، یعنی به‌طور متوسط سالیانه یک میلیون نفر افزایش داشته است. به تبع، جمعیت بزرگسال نیز از این قاعده مستثنی نبوده است؛ جمعیت ۱۵+ ساله کشور با رشد حدوداً ۱۵ درصدی در فاصله سالهای ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ از پنجاه و دو میلیون و هشتصد و چهارده هزار نفر به شصت میلیون و هفتصد و سی و سه هزار نفر رسیده است (مرکز آمار ایران). این رشد ده‌ساله در مناطق شهری شدیدتر (۲۳/۷ درصد) بوده و در مناطق روستایی تأثیر کاهنده و منفی (۴/۸- درصد) داشته است (همان). اگرچه مهاجرت‌های بی‌رویه از روستا به شهر اصلی‌ترین عامل رشد منفی جمعیت بزرگسال روستایی در ایران - از سال ۱۳۷۵ به بعد - بوده است، اما می‌توان به عواملی نظیر تغییر در تعاریف شهر و روستا توسط مرکز آمار ایران و تبدیل نقاط مستعد روستایی به شهر و ادغام روستاها در شهرهای کوچک و بزرگ نیز در منابع کاهش سهم جمعیت روستایی ایران اشاره کرد (موسوی و گنجیان، ۱۳۸۲). در مقابل، طی دهه‌های اخیر، جمعیت شهری همواره به روند افزایشی خود

ادامه داده است؛ به عنوان مثال نسبت شهرنشینی از ۶۱/۳ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۷۴ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است (فتحی، ۱۳۹۹).

لذا باتوجه به وضعیت جمعیتی ایران در یکی دو دهه اخیر، تغییرات اندازه جمعیت یکی از اصلی ترین محرک های رشد و پویایی خانوار در ایران معاصر بشمار می رود. جدول زیر تغییرات حجم جمعیت بزرگسال، تعداد خانوار، میزان سرپرستی کل و در نهایت تعداد خانوارهای اضافه شده به دلیل عامل رشد جمعیت را در بازه ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ نشان می دهد. این محاسبات، همانطور که قبلا ذکر شده، از طریق ضرب شاخص کلیدی میزان سرپرستی کل در سال مبدأ به اختلاف جمعیت بزرگسال بین دوسرشماری بدست می آید.

جدول ۱- تغییرات حجم جمعیت بزرگسال، تعداد خانوار، میزان سرپرستی کل و تعداد خانوارهای اضافه شده ناشی از عامل رشد جمعیت در فاصله سالهای ۱۳۸۵ و ۱۳۹۵ کل کشور به تفکیک نقاط شهری و روستایی^۱

محدوده بررسی	شاخص	سال ۱۳۸۵	سال ۱۳۹۵	تغییرات جمعیت و خانوار	تعداد خانوارهای اضافه شده ناشی از تغییرات اندازه جمعیت
کل کشور	جمعیت بزرگسال	۵۲۸۱۴۱۵۳	۶۰۷۳۳۶۰۵	(+) ۷۹۱۹۴۵۲	۲۶۰۱۵۴۰ (+)
	تعداد خانوار	۱۷۳۴۹۳۷۵	۲۴۱۲۳۶۶۶	(+) ۶۷۷۴۲۹۱	
	میزان سرپرستی کل	%۳۲.۸۵	%۳۹.۷۲	-	
مناطق شهری	جمعیت بزرگسال	۳۶۸۱۷۹۹۵	۴۵۵۴۲۲۸۶	(+) ۸۲۷۴۲۹۱	۲۹۱۰۴۲۳ (+)
	تعداد خانوار	۱۲۲۸۱۰۱۴	۱۸۰۷۲۹۳۷	(+) ۵۷۹۱۹۲۳	
	میزان سرپرستی کل	%۳۳.۳۶	%۳۹.۶۸	-	
مناطق روستایی	جمعیت بزرگسال	۱۵۹۲۵۴۹۴	۱۵۱۵۴۲۷۶	(-) ۷۷۱۲۱۸	۲۴۴۳۹۹ (-)
	تعداد خانوار	۵۰۴۷۰۵۱	۶۰۳۵۲۱۷	(+) ۹۸۸۱۶۶	
	میزان سرپرستی کل	%۳۱.۶۹	%۳۹.۸۳	-	

براساس جدول فوق، ملاحظه می شود که در فاصله دهساله بین دو سرشماری، رشد جمعیت بزرگسال در کل کشور منجر به شکل گیری بیش از دو میلیون و ششصد هزار خانوار جدید شده

۱- خانوارهای معمولی ساکن مورد محاسبه قرار گرفته است و سهم خانوارهای دارای سرپرست زیر ۱۵ سال- که تعداد بسیار اندکی را شامل می شد- در تحلیل وارد نشده است.

است (۳۸ درصد از کل خانوارهای اضافه شده)، که البته این رقم برای نقاط شهری بیشتر بوده و به دلیل اثر کاهشی نقاط روستایی این عدد بدست آمده است^۱.

ب) تغییرات ساختار سنی:

یکی دیگر از محرک‌های جمعیتی و مهم رشد خانوار، تغییرات ساختار سنی جمعیت است. همانطور که ذکر شد باتوجه به مراحل چرخه زندگی افراد، احتمال تشکیل خانوار با بالارفتن سن افزایش می‌یابد و از این رو گذار ساختار سنی جمعیت به سوی میانسالی و سالخوردگی، با رشد قابل ملاحظه تعداد خانوار همراه خواهد بود. می‌دانیم که جمعیت ایران نیز در حال حاضر در مرحله انتقال ساختار سنی از میانسالی به سالخوردگی قرار دارد؛ آمار و ارقام نشان می‌دهد، سهم جمعیت میانسال (۳۰-۶۴ سال) ایران از ۲۷/۷ درصد سال ۱۳۷۵ به حدود ۴۵ درصد ۱۳۹۵ رسیده است (عباسی شوازی و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۳). همچنین سهم جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر از حدود ۴/۳ درصد به حدود ۶/۱ درصد در مدت مشابه رسیده و میانگین سنی جمعیت نیز از ۲۴/۷ سال به ۳۱/۱ سال رسیده است (مرکز آمار ایران، ۹۵-۱۳۷۵).

با این وجود، همانطور که در جدول (۲) مشاهده می‌شود، سالمندان مسن‌تر (+۷۵ ساله ها) معمولاً به دلیل شیوع بالاتر سکونت در خانه فرزندان، از میزان سرپرستی پایین‌تری نسبت به سالمندان جوان‌تر (۶۵-۷۴ ساله ها) برخوردارند. بر همین اساس انتظار می‌رود، بیشترین تأثیر تغییرات توزیع سنی جمعیت بزرگسال بر رشد خانوار، در اوان مرحله انتقال ساختار سنی از میانسالی به سالخوردگی رخ دهد. ستون (۶) جدول زیر بیانگر تعداد خانوارهای اضافه شده ناشی از اندازه و توزیع سنی جمعیت در فاصله بین دو سرشماری ۱۳۸۵ و ۱۳۹۵ است. با تفریق تعداد خانوارهایی که عامل رشد جمعیت به تنهایی در آن نقش داشته است (جدول ۱) از ردیف آخر این ستون، تعداد خانوارهای جدید ناشی از تغییرات توزیع سنی جمعیت بدست می‌آید. جداول مربوط به نقاط شهری و روستایی نیز در بخش ضمیمه قابل ملاحظه است.

۱- لازم به ذکر است از آنجاییکه در این مرحله سهم اثرات دو مؤلفه دیگر هنوز محاسبه نشده، عدد مربوط به نقاط روستایی منفی بدست آمده است.

جدول ۲- تغییرات توزیع سنی جمعیت بزرگسال، میزان‌های سرپرستی ویژه سن و تعداد خانوارهای اضافه شده ناشی از اندازه و توزیع سنی جمعیت در فاصله سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۵ کل کشور

گروه سنی*	(۱)	(۲)	(۳)	(۴)	(۵)	(۶)
	تعداد جمعیت در سال ۱۳۸۵	تعداد جمعیت در سال ۱۳۹۵	درصد رشد	میزان سرپرستی ویژه سنی در سال ۱۳۸۵	میزان سرپرستی ویژه سنی در سال ۱۳۹۵	رشد تعداد خانوار ناشی از اندازه جمعیت بزرگسال و توزیع سنی آن
۱۵-۱۹	۷۶۷۶۱	۵۴۵۸۹۹۷	-۳۷.۴۵٪	۰.۶۹٪	۰.۹۱٪	(-) ۲۲۵۴۸
۲۰-۲۴	۹۰۱۱۴۲۲	۶۳۹۲۸۷۹	-۲۹.۰۶٪	۷.۱۳٪	۸.۱۵٪	(-) ۱۸۶۷۰۲
۲۵-۳۴	۱۳۷۷۸۴۸۳	۱۶۸۰۲۰۴۶	۳۱.۴۹٪	۳۴.۱۶٪	۳۲.۸۴٪	۱۳۷۴۴۴۹
۳۵-۴۴	۹۰۱۰۲۸۲	۱۲۵۵۵۹۰۵	۳۹.۳۵٪	۵۰.۳۱٪	۴۹.۳۵٪	۱۷۸۳۸۰۳
۴۵-۵۴	۶۳۷۸۱۸۱	۸۷۵۹۰۹۴	۳۹.۵۲٪	۵۴.۶۱٪	۵۴.۹۴٪	۱۳۵۴۸۲۷
۵۵-۶۴	۳۳۵۲۴۳۳	۵۸۹۳۱۶۶	۷۵.۷۹٪	۵۸.۱۵٪	۶۰.۱۱٪	۱۴۷۷۴۳۶
۶۵-۷۴	۲۳۱۶۸۶۸	۲۸۸۹۰۸۹	۲۴.۷۰٪	۶۵.۴۰٪	۶۷.۸۵٪	۳۷۴۲۳۳
+۷۵	۱۳۳۹۷۲۳	۱۹۸۲۴۲۹	۴۷.۹۷٪	۶۳.۸۱٪	۷۶.۸۴٪	۴۱۰۱۱۱
کل (+۱۵)	۵۲۸۱۴۱۵۳	۶۰۷۳۳۶۰۵	۱۴.۹۹٪	۳۲.۸۵٪	۳۹.۷۲٪	۶۵۶۵۶۰۹**

* باتوجه به میزان سرپرستی پایین بزرگسالان جوان و اهمیت کمتر این بازه سنی در رشد خانوار، دو گروه سنی اول با فاصله‌های پنج ساله نشان داده شده است.

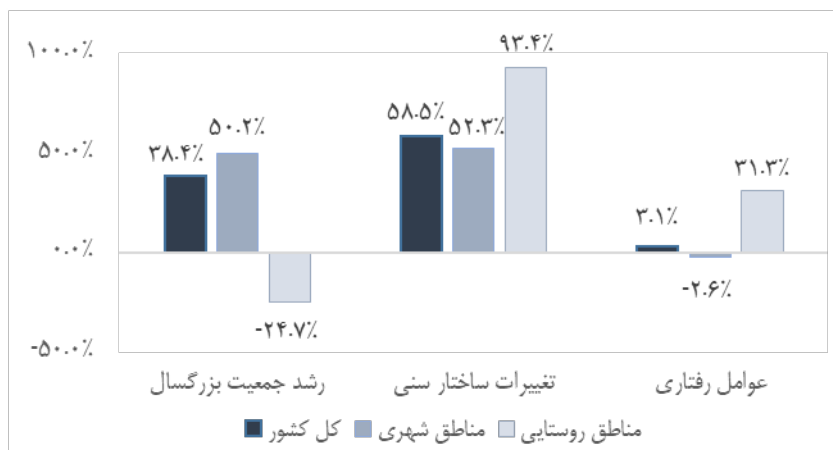
** این عدد حاصل جمع ردیف‌های قبلی بوده و تعداد خانوارهای ناشی از دو عامل رشد و ساختار سنی جمعیت را نشان می‌دهد

ج) تغییرات میزان سرپرستی (عوامل رفتاری):

محرك سوم و نهایی رشد خانوار به عوامل رفتاری و بیرونی مؤثر بر تشکیل خانواده و اشکال مختلف ترتیبات زندگی افراد برمی‌گردد. در اینجا منظور از این مؤلفه، تغییرات ناهمگون و ناگهانی در روند میزان‌های سرپرستی است. تجزیه و تحلیل ما در مقاله حاضر مبنی بر تعداد خانوارهایی که عوامل رفتاری منجر به افزایش و یا کاهش آن شده‌اند، همانطور که در بخش روش ذکر شد، صرفاً از طریق تفریق دو محرك جمعیتی رشد خانوار (اندازه جمعیت و ساختار سنی) از تعداد کل خانوارهای جدید بدست می‌آید و با توجه به اهداف مقاله، جستار حاضر به دنبال تبیین عوامل زیربنایی و چگونگی تغییر رفتار تشکیل خانوار در بین افراد با ویژگی‌های

مختلف اجتماعی-جمعیتی (به عنوان مثال برحسب وضعیت تأهل، وضعیت اشتغال، سطح تحصیلات و ...) نیست. به عبارت دیگر، کشف چنین انگیزه‌هایی را می‌بایست در حیطه‌های پژوهشی دیگری جست.

نمودار (۳) سهم درصدی محرک‌های مختلف رشد تعداد خانوار در فاصله سالهای ۱۳۸۵ و ۱۳۹۵ را به تفکیک نقاط شهری و روستایی در ایران نشان می‌دهد^۱. همانطور که مشاهده می‌شود، عوامل جمعیتی (به خصوص تغییرات ساختار سنی) اصلی‌ترین محرک رشد تعداد خانوار در بازه مورد بررسی بوده‌اند و عوامل رفتاری در این زمینه تغییرات چندانی را رقم نزده است. خانوارهای مناطق شهری نیز باتوجه به وزن قابل توجهی که از جمعیت کل کشور دارند، وضعیت مشابهی را تجربه کرده‌اند، اما شرایط برای نقاط روستایی متفاوت بوده است؛ شدت مهاجرت‌ها از روستا به شهر، علاوه بر رشد منفی جمعیت روستایی، از طریق تغییراتی که در ساختار سنی جمعیت روستایی و سالخوردگی غیرمستقیم ایجاد کرده است، باعث شده تا ساختار سنی مسن‌تر این مناطق با اختلاف اصلی‌ترین تعیین‌کننده رشد خانوار بشمار رود. نکته جالب توجه دیگر افزایش چشمگیر سهم عوامل رفتاری در نقاط روستایی است. از جمله تبیین‌های احتمالی در توضیح این وضعیت می‌توان به تغییرات میزان سرپرستی براساس وضعیت تأهل روستائیان اشاره کرد که باتوجه به درصد سالخوردگی بیشتر و زنانه‌تر بودن این پدیده در این نقاط، احتمال تشکیل خانوارهای تک نفره توسط زنان بیوه بیشتر می‌شود. البته همانطور که گفتیم فرضیات مذکور در مقاله حاضر آزمون نشده‌اند.

نمودار ۳- سهم محرک‌های مختلف رشد تعداد خانوار کشور در فاصله سالهای ۱۳۸۵ و ۱۳۹۵ به تفکیک مناطق شهری و روستایی

۱- تعداد خانوارهای ناشی از این سه مؤلفه در بخش ضمیمه (جدول ۶) قابل مشاهده است.

سهام مؤلفه‌های مذکور در فاصله سالهای ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ نیز در نمودار (۴) قابل ملاحظه است. با نگاه به این نمودار و مقایسه آن با دهه ۹۵-۸۵ (نمودار ۳)، اهمیت و نقش تغییرات ساختار سنی جمعیت به عنوان یک محرک مهم در شکل‌گیری خانوارهای جدید کشور در دهه اخیر بیشتر نمایان می‌شود. به بیان دیگر، ملاحظه می‌شود که چگونه در فاصله یک دهه و با ورود نسل انفجار موالید ایران (دهه شصتی‌ها) به سنین بزرگسالی، با میزان سرپرستی بالاتر، در دهه ۹۰ محرک اصلی رشد خانوار از عامل رشد جمعیت بزرگسال به عامل توزیع سنی جمعیت انتقال پیدا کرده است. نکته مهم دیگر آنکه اگرچه جمعیت ایران در دو دهه مختلف ۸۵ تا ۷۵ و ۹۵ تا ۸۵، با کمی اغماض، به یک اندازه رشد کرده است (ده میلیون نفر در هر دهه)، اما با این وجود، تعداد خانوار اضافه شده در فاصله سالهای ۷۵ تا ۸۵، یعنی دوره‌ای که رشد جمعیت با اختلاف تعیین‌کننده عامل اصلی تشکیل خانوار بوده، بیش از یک و نیم میلیون خانوار کمتر بوده است (چهار میلیون و نهصد هزار خانوار در برابر شش میلیون و هفتصد هزار)، به بیان ساده‌تر، آهنگ رشد خانوار ایران در دهه ۹۰ سرعت بیشتری به خود گرفته و دلیل اصلی آن انتقال سنی حجم عظیمی از جمعیت به سنین بزرگسالی بوده است. بر این اساس، شاید بتوان نتیجه گرفت که تمرکز جمعیت بزرگسال در گروه‌های سنی بالاتر، اصولاً محرک قوی‌تری برای رشد خانوار در یک بازه یکسان بشمار می‌رود. در این مورد البته نمی‌توان حکم قطعی صادر کرد، زیرا شرایط محیطی و الگوی رفتاری جامعه نیز دخیل هستند، همانطور که در ایران نیز عامل رفتاری در دهه اخیر سهم مثبت سه درصدی در رشد خانوار داشته، اما در دهه منتهی به سال ۸۵، این عوامل تأثیر کاهشی حدوداً ۱۷ درصدی در تعداد خانوارهای اضافه‌شده را نشان می‌دهد.

نمودار ۴- سهم محرک‌های مختلف رشد تعداد خانوار کشور در فاصله سالهای ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ به تفکیک مناطق شهری و روستایی

نتیجه‌گیری

شکل‌گیری خانوارهای جدید موضوعی است که در ادبیات پژوهشی حوزه‌های جمعیت، اقتصاد و سیاست‌گذاری عمومی به کرات مورد توجه بوده است. رشد خانوار علاوه بر اینکه پیامدها و الزامات سیاستی مهمی برای بخش‌ها و نهادهای مختلف جامعه در پی دارد، از پویایی‌های جمعیت نیز تأثیر می‌پذیرد. در وهله نخست رشد جمعیت احتمال تشکیل خانوارهای جدید را افزایش می‌دهد و پس از آن گذار سنی جمعیت به سمت سالخوردگی، به دلیل اثر چرخه زندگی تشکیل خانوار و اینکه با افزایش سن احتمال تشکیل خانوار بیش‌تر می‌شود، رشد خانوار را در پی دارد. طبیعتاً روندهای معکوس در اثرات مذکور می‌تواند منجر به رشد منفی خانوار شود. عوامل رفتاری نیز به عنوان سومین مؤلفه تأثیرگذار در تشکیل خانوار بشمار می‌رود. در شرایطی که علاوه بر اطلاعات جمعیت به تفکیک سن، از توزیع سنی تعداد سرپرست‌های خانوار یا به عبارتی همان میزان‌های سرپرستی بهره‌مند باشیم، می‌توانیم از طریق توالی ساده‌ای از محاسبات، سهم عوامل جمعیتی (رشد جمعیت بزرگسال و تغییرات ساختار سنی آن) و غیرجمعیتی (سایر عوامل رفتاری به صورت کلی) مؤثر در رشد خانوار طی یک بازه زمانی را از یکدیگر تمیز داده و آنها را با هم مقایسه کنیم.

این مقاله با الگوگیری از روش به‌کارگرفته‌شده در مطالعه پاک‌یورک (۲۰۱۶) و با استفاده از اطلاعات سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن، به بررسی تعیین‌کننده‌های رشد خانوار در ایران در دو دهه ۱۳۸۵-۱۳۹۵ و ۱۳۷۵-۱۳۸۵ پرداخت. یافته‌های تحقیق نشان داد، محرک اصلی سرعت رشد خانوار در دهه ۸۵ تا ۹۵ تغییرات ساختار سنی جمعیت بوده است و پس از آن اندازه جمعیت در این زمینه بیشترین تأثیر را داشته و سهم عوامل رفتاری در رتبه آخر قرار داشته است. البته با توجه به ویژگی‌های جمعیتی خاص مناطق روستایی کشور، رابطه بین تعیین‌کننده‌های سه‌گانه مورد بررسی و پویایی خانوار در این مناطق متفاوت بود؛ زیرا رشد منفی جمعیت بزرگسال و ساختار سنی سالخورده‌تر در این نقاط باعث شده تا پس از تغییرات ساختار سنی، عوامل رفتاری تأثیر مثبت و قابل توجه‌تری در این زمینه داشته باشد.

همسو با یافته‌های برخی از مطالعات غربی در به تصویر کشیدن ورود نسل هزاره^۱ (نسل بزرگی که در دو دهه آخر قرن بیستم متولد شدند) به سنین جوانی و تأثیر آن بر رشد تعداد خانوارهای ایالات متحده در دهه‌های ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰ (مک‌کیو و همکاران، ۲۰۱۵؛ مایرز^۲، ۲۰۱۶)، مقایسه دو دوره زمانی متفاوت در این مطالعه نشان داد که چگونه انتقال سنی جمعیت در ایران و رسیدن کوهورت‌های پرتعداد دهه‌های پنجاه و شصت به سنین بزرگسالی در دهه ۹۰، تحرک قابل ملاحظه‌ای به تعداد خانوارهای اضافه‌شده در این دوره وارد کرده است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که با توجه به اثر چرخه زندگی در تشکیل خانوار، انتظار می‌رود بیشترین اثر

1-Millennial generation

2-Myers

جمعیتی رشد خانوار در اوان مرحله انتقال سنی جمعیت از میانسالی به سالخوردگی رخ دهد. از این جهت و با توجه به وضعیت فعلی ساختار سنی جمعیت ایران، پیش‌بینی می‌شود در صورت ثابت ماندن شرایط بیرونی و عدم تغییر خاص و ناگهانی در رفتار تشکیل خانوار، همچنان در یکی دو دهه آینده با رشد نسبتاً سریع تعداد خانوار مواجه باشیم که این امر لزوم توجه فعال و آمادگی لازم برای ایجاد شرایط و زیرساخت‌های مربوطه را گوشزد می‌کند.

منابع

- سرایی، حسن (۱۳۷۶). "مرحله اول گذار جمعیتی ایران"، *نامه علوم اجتماعی*، شماره ۹ و ۱۰: ۵۱-۶۷.
- عباسی شوازی، محمدجلال و بگی، میلاد (۱۳۹۹). "شکل‌گیری خانوار و ترتیبات زندگی جوانان در ایران: شواهدی از تأخیر در گذار به زندگی مستقل"، *مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، سال شانزدهم، شماره ۵۹: ۲۴۴-۲۷۴. <https://doi.org/10.22034/jcsc.2020.44624>
- عباسی شوازی، محمدجلال؛ حسینی چاووشی، میمنت؛ سادات بنی‌هاشمی، فریبا؛ فتحی، الهام؛ میرزایی، صفیه؛ و همکاران، (۱۳۹۹). تحولات باروری در ایران از سال ۱۳۷۱ تا ۱۳۹۵، تهران: پژوهشکده‌ی آمار.
- عباسی شوازی، محمدجلال؛ رسول صادقی و میمنت حسینی چاووشی (۱۳۹۷). *تغییرات ساختار سنی و پنجره جمعیتی در ایران: فرصت‌ها و چالش‌ها*، معاونت توسعه کارآفرینی و اشتغال، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
- فتحی، الهام (۱۳۹۹). "جمعیت شهری ایران و آینده آن با نگاهی به جمعیت کلان‌شهرها"، تهران: پژوهشکده آمار.
- کوششی، مجید، میرزائی، محمد، و عباسی شوازی، محمد جلال (۱۳۹۶). وضعیت مرگ و میر و سلامت در ایران، در عباسی شوازی و همکاران (گردآورندگان)، *گزارش وضعیت جمعیت در جمهوری اسلامی ایران*، تهران: موسسه مطالعات و مدیریت تخصصی جمعیت کشور.
- مرکز آمار ایران (۹۵-۱۳۷۵)، *نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن*.
- موسوی، سید محمد و گنجیان، مهدی (۱۳۸۲). "نگاهی به مهاجرت روستایی در ایران"، *نامه پژوهش فرهنگی*، شماره ۱۴: ۲۱۱-۲۴۴.

- Abbasi-Shavazi, M. J., & Bagi, M. (2020). Household formation and living arrangements of the youth in Iran: Evidence of delay in the transition to independent living. *Cultural Studies & Communication*, 16(59), 243-274. <https://doi.org/10.22034/jcsc.2020.44624>. (In Persian)
- Abbasi-Shavazi, M. J.; Hosseini Chavoshi, M.; Sadat Bani Hashemi, F.; Fathi, E.; Mirzaei, S.; et al., (2019). *Fertility developments in Iran from 1992 to 2016*, Tehran: Statistical Research and Training Center. (In Persian)
- Abbasi Shawazi, M. J.; Sadeghi, R. & Hosseini-Chavoshi, M. (2017). *Changes in the age structure and population window in Iran: opportunities and challenges*, Tehran: Vice-Chancellor of Entrepreneurship and Employment Development, Ministry of Cooperation, Labor and Social Welfare. (In Persian)
- Bengtson, V. L., Rosenthal, C., & Burton, L. (1990). Families and aging: Diversity and heterogeneity. *Handbook of aging and the social sciences*, 3, 263-287.
- Casimir, G. J., & Tobi, H. (2011). Defining and using the concept of household: a systematic review. *International Journal of Consumer Studies*, 35(5), 498-506. <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2011.01024.x>
- Carliner, G. (1975). Determinants of household headship. *Journal of Marriage and the Family*, 28-38. <https://doi.org/10.2307/351028>

- Day, C. (2018). Australia's growth in households and house prices. *Australian Economic Review*, 51(4), 502-511. <https://doi.org/10.1111/1467-8462.12280>
- Ermisch, J., & Di Salvo, P. (1997). The economic determinants of young people's household formation. *Economica*, 64(256), 627-644. <https://doi.org/10.1111/1468-0335.00103>
- Fathi, E. (2020). *Iran's population and its future with a look at the metropolitan population*. Tehran: Statistical Research and Training Center. (In Persian)
- Fréchette, Jean-Denis. (2016). "Household Formation and the Housing Stock; A Stock-Flow Perspective", Parliamentary Budget Officer; Ottawa, Canada.
- Garasky, S., Haurin, R. J., & Haurin, D. R. (2001). Group living decisions as youths transition to adulthood. *Journal of Population Economics*, 14: 329-349. <https://doi.org/10.1007/s001480000053>
- Haurin, D. R., Hendershott, P. H., & Kim, D. (1993). The impact of real rents and wages on household formation. *The Review of Economics and statistics* 75(2): 284-293. <https://doi.org/10.2307/2109434>
- Kobrin, F. E. (1973). "Household Headship and Its Changes in the United States, 1940-1960, 1970". *Journal of the American Statistical Association*, Vol. 68. No. 344: 793-800. <https://doi.org/10.1080/01621459.1973.10481426>
- Kolko, J. (2015). "Who is Actually Forming New Households?", Turner Center: <https://turnercenter.berkeley.edu/research-and-policy/who-is-actually-forming-new-households/>
- Koosheshi, M., Mirzaei, M., and Abbasi-Shavazi, M. J. (2016). Mortality and health status in Iran, in Abbasi-Shavazi et al. (editors), *population status report in the Islamic Republic of Iran*, Tehran: Iran Population Research Institute. (In Persian)
- Lee, K. O; Painter, G. (2013). "What happens to household formation in a recession?", *Journal of Urban Economics*, No. 76: 93-109. <https://doi.org/10.1016/j.jue.2013.03.004>
- Lewis, R. (2008). 2006 Census Housing Series: Issue 1—Demographics and Housing Construction. Ottawa.
- McCue, D. Masnick, G. and Herbert, C. (2015). "Assessing Households and Household Growth Estimates with Census Bureau Surveys", Joint Center for Housing Studies: Harvard University.
- Mousavi, S. M., Ganjian, M. (2012). "A Look at Rural Migration in Iran", *Cultural Research Letter*, 14: 211-244. (In Persian)
- Mulder, C. H. (2006). Population and housing: a two-sided relationship. *Demographic research*, 15, 401-412. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2006.15.13>
- Myers, D. (2016). Peak millennials: Three reinforcing cycles that amplify the rise and fall of urban concentration by millennials. *Housing Policy Debate*, 26(6): 928-947. <https://doi.org/10.1080/10511482.2016.1165722>

-
-
- Paciorek, A.D. (2016). "The Long and the Short of Household Formation", *Real Estate Economics* 44(1): 7-40. <https://doi.org/10.1111/1540-6229.12085>
  - Pasha, H. A., & Lodhi, A. (1994). Determinants of household formation in a Third World setting. *Urban studies* 31(6): 947-957. <https://doi.org/10.1080/00420989420080771>
  - Saraci, Hassan (1998). "The first stage of Iran's demographic transition", *Journal of Social Sciences Letter*, (9 and 10): 51-67. (In Persian)
  - Skaburskis, A. (1994). Determinants of Canadian headship rates. *Urban Studies*, 31(8): 1377-1389. <https://doi.org/10.1080/00420989420081211>
  - Statistical Center of Iran. (1996-2016). *detailed results of the general population and housing census*. <https://amar.org.ir/Default.aspx?tabid=2209>. (In Persian)
  - Smith, L. B., Rosen, K. T., Markandya, A., & Ullmo, P. A. (1984). The demand for housing, household headship rates, and household formation: An international analysis. *Urban Studies*, 21(4), 407-414. <https://doi.org/10.1080/00420988420080791>
  - van Imhoff, E., Kuijsten, A., Hooimeijer, P., & van Wissen, L. J. (Eds.). (1995). *Household demography and household modeling*. Springer Science & Business Media.
  - Yi, Z., L. Li, and Z. Wang. (2017) "Households and Home-based Energy Consumption Projections in Hebei Province of China", part of the final report of the Asian Development Bank Technical Assistance Project (TA - 9042 PRC)
  - Yi, Zeng;. Land, Kenneth C; Wang, Zhenglian and Danan Gu. (2003). "U.S. Family Household Momentum and Dynamics: An Extension and Application of the ProFamy Method", *Population Research and Policy Review*, 25(1):1-41. <https://doi.org/10.1007/s11113-006-7034-9>

ضمائم

جدول ۳- تغییرات حجم جمعیت بزرگسال، تعداد خانوار، میزان سرپرستی کل و تعداد خانوارهای اضافه شده ناشی از عامل رشد جمعیت در فاصله سالهای ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ کل کشور به تفکیک نقاط شهری و روستایی

محدوده بررسی	شاخص	سال ۱۳۷۵	سال ۱۳۸۵	تغییرات جمعیت و خانوار	رشد تعداد خانوار ناشی از تغییرات اندازه جمعیت
کل کشور	جمعیت بزرگسال	۳۶۲۹۷۵۸۷	۵۲۸۱۴۱۵۳	(+) ۱۶۵۱۶۵۶۶	۵۶۲۹۹۰۹ (+)
	تعداد خانوار*	۱۲۳۷۲۵۵۵	۱۷۳۴۹۳۷۵	(+) ۴۹۷۶۸۲۰	
	میزان سرپرستی کل	%۳۴.۰۹	%۳۲.۸۵	-	
مناطق شهری	جمعیت بزرگسال	۲۲۹۶۴۱۹۰	۳۶۸۱۷۹۹۵	(+) ۱۳۸۵۳۸۰۵	۴۷۸۴۸۷۱ (+)
	تعداد خانوار*	۷۹۳۱۴۴۴	۱۲۲۸۱۰۱۴	(+) ۴۳۴۹۵۷۰	
	میزان سرپرستی کل	%۳۴.۵۴	%۳۳.۳۶	-	
مناطق روستایی	جمعیت بزرگسال	۱۳۲۱۶۸۹۳	۱۵۹۲۵۴۹۴	(+) ۲۷۰۸۶۰۱	۹۰۲۱۶۶ (+)
	تعداد خانوار*	۴۴۰۲۲۱۲	۵۰۴۷۰۵۱	(+) ۶۴۴۸۳۹	
	میزان سرپرستی کل	%۳۳.۳۱	%۳۱.۶۹	-	

* خانوارهای معمولی ساکن مورد محاسبه قرار گرفته است و سهم خانوارهای دارای سرپرست زیر ۱۵ سال-که تعداد بسیار اندکی را شامل میشد- در تحلیل وارد نشده است

جدول ۴- تغییرات توزیع سنی جمعیت بزرگسال، میزان‌های سرپرستی ویژه سن و تعداد خانوارهای اضافه شده ناشی از ساختار سنی در فاصله سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۵، مناطق شهری

گروه سنی*	(۱)	(۲)	(۳)	(۴)	(۵)	(۶)
	تعداد جمعیت در سال ۱۳۸۵	تعداد جمعیت در سال ۱۳۹۵	درصد رشد	میزان سرپرستی ویژه سنی در سال ۱۳۸۵	میزان سرپرستی ویژه سنی در سال ۱۳۹۵	رشد تعداد خانوار ناشی از تغییرات توزیع سنی جمعیت بزرگسال
	۵۷۷۶۰۹۷	۳۹۵۰۶۳۸	-۳۱.۶۰٪	۰.۵۸٪	۰.۶۷٪	-۱۰۵۸۸
۱۵-۱۹	۶۲۵۹۴۲۹	۴۵۸۰۹۳۳	-۲۶.۸۲٪	۶.۴۹٪	۶.۹۴٪	-۱۰۸۹۳۴
۲۰-۲۴	۹۰۰۶۱۴۸	۱۲۷۲۸۳۳۰	۴۱.۳۳٪	۳۳.۹۱٪	۳۱.۸۵٪	۱۲۶۲۱۹۲
۲۵-۳۴	۶۶۲۷۲۶۰	۹۵۸۰۱۵۷	۴۴.۵۶٪	۵۰.۷۵٪	۴۹.۲۳٪	۱۴۹۸۵۹۵
۳۵-۴۴	۴۵۵۳۶۱۹	۶۷۸۱۷۰۵	۴۸.۹۳٪	۵۵.۷۸٪	۵۵.۳۳٪	۱۲۴۲۸۲۶
۴۵-۵۴	۲۲۹۵۳۱۴	۴۴۶۵۳۶۰	۹۴.۵۴٪	۶۰.۱۸٪	۶۰.۸۹٪	۱۳۰۵۹۳۴
۵۵-۶۴	۱۴۶۷۹۲۶	۲۱۰۲۵۳۳	۴۳.۲۳٪	۶۶.۵۰٪	۶۸.۹۴٪	۴۲۲۰۱۴
۶۵-۷۴	۸۳۲۲۰۲	۱۳۵۲۶۳۰	۶۲.۵۴٪	۶۳.۲۵٪	۷۶.۷۵٪	۳۲۹۱۷۱
+۷۵	۳۶۸۱۷۹۹۵	۴۵۵۴۲۲۸۶	۲۳.۷۰٪	۳۳.۲۶٪	۳۹.۶۸٪	۵۹۴۱۲۱۰

جدول ۵- تغییرات توزیع سنی جمعیت بزرگسال، میزان‌های سرپرستی ویژه سن و تعداد خانوارهای اضافه شده ناشی از ساختار سنی در فاصله سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۵ مناطق روستایی

گروه سنی*	(۱)	(۲)	(۳)	(۴)	(۵)	(۶)
	تعداد جمعیت در سال ۱۳۸۵	تعداد جمعیت در سال ۱۳۹۵	درصد رشد	میزان سرپرستی ویژه سنی در سال ۱۳۸۵	میزان سرپرستی ویژه سنی در سال ۱۳۹۵	رشد تعداد خانوار ناشی از تغییرات توزیع سنی جمعیت بزرگسال
	۲۹۳۶۳۸۵	۱۵۰۴۲۲۰	-۴۸.۷۷٪	۰.۹۱٪	۱.۵۴٪	-۱۳۰۳۳
۱۵-۱۹	۲۷۳۹۷۹۶	۱۸۰۶۹۸۵	-۳۴.۰۵٪	۸.۵۸٪	۱۱.۲۰٪	-۸۰۰۳۵
۲۰-۲۴	۳۷۵۵۷۷۴	۴۰۶۵۲۵۲	۸.۲۴٪	۳۴.۷۸٪	۳۵.۹۳٪	۱۰۷۶۳۶
۲۵-۳۴	۲۳۷۳۰۵۳	۲۹۶۸۶۵۳	۲۵.۱۰٪	۴۹.۱۰٪	۴۹.۷۵٪	۲۹۲۴۴۰
۳۵-۴۴	۱۷۱۶۴۴۲	۱۹۷۱۹۱۵	۱۴.۸۸٪	۵۱.۵۱٪	۵۳.۶۳٪	۱۳۱۵۹۴
۴۵-۵۴	۱۰۵۲۱۲۷	۱۴۲۳۸۱۱	۳۵.۳۳٪	۵۳.۷۳٪	۵۷.۶۳٪	۱۹۹۷۰۶
۵۵-۶۴	۸۴۵۸۷۴	۷۸۴۷۵۰	-۷.۲۳٪	۶۳.۴۹٪	۶۴.۹۰٪	-۳۸۸۰۸
۶۵-۷۴	۵۰۶۰۴۳	۶۲۸۶۹۰	۲۴.۲۴٪	۶۴.۷۲٪	۷۷.۰۵٪	۷۹۳۷۷
+۷۵	۱۵۹۲۵۴۹۴	۱۵۱۵۴۲۷۶	-۴.۸۴٪	۳۱.۶۹٪	۳۹.۸۳٪	۶۷۸۸۷۸

جدول ۶- تعداد خانوارهای اضافه شده ناشی از محرک‌های مختلف در فاصله ۹۵-۱۳۸۵

محدوده بررسی	اختلاف خانوار بین دو سرشماری	محرک‌های رشد خانوار		
		رشد جمعیت بزرگسال	تغییرات ساختار سنی	عوامل رفتاری
کل کشور	۶۷۷۴۲۹۱	۲۶۰۱۵۴۰	۳۹۶۴۰۶۸	۲۰۸۶۸۳
مناطق شهری	۵۷۹۱۹۲۳	۲۹۱۰۴۲۳	۳۰۳۰۷۸۷	-۱۴۹۲۸۷
مناطق روستایی	۹۸۸۱۶۶	-۲۴۴۲۹۹	۹۲۳۲۷۷	۳۰۹۲۸۸

جدول ۷- تعداد خانوارهای اضافه شده ناشی از محرک‌های مختلف در فاصله ۸۵-۱۳۷۵

محدوده بررسی	اختلاف خانوار بین دو سرشماری	محرک‌های رشد خانوار		
		رشد جمعیت بزرگسال	تغییرات ساختار سنی	عوامل رفتاری
کل کشور	۴۹۷۶۸۲۰	۵۶۲۹۹۰۹	۱۷۵۸۹۳	-۸۲۸۹۸۲
مناطق شهری	۴۳۴۹۵۷۰	۴۷۸۴۸۷۱	۹۸۶۷۸	-۵۳۳۹۷۸
مناطق روستایی	۶۴۴۸۳۹	۹۰۲۱۶۶	۴۴۵۹۹	-۳۰۱۹۲۶